

Ivan Majić

**PRIPOVJEDNA
(NE)MOĆ SJEĆANJA**

Analiza književnog djela Meše Selimovića

HRVATSKA SVEUČILIŠNA NAKLADA
ZAVOD ZA ZNANOST O KNJIŽEVNOSTI FILOZOFSKOGA
FAKULTETA U ZAGREBU

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

Predgovor.....	7
Uvod	13
1. RECEPCIJA.....	17
1. 1. Recepcija – metodologija pojma, komentar i status autokomentara Meše Selimovića	17
1. 2. Kritička recepcija prvog razdoblja Selimovićeve književnog stvaralaštva (<i>Pripovijetke, Tišine,</i> <i>Magla i mjesečina</i>)	26
1. 3. Interpretativno-analička recepcija prvog razdoblja Selimovićeve književnog stvaralaštva	38
1. 4. Kritička recepcija romana <i>Derviš i smrt</i>	53
1. 5. Kritička recepcija romana <i>Tvrđave</i>	70
1. 6. Interpretativno-analička recepcija romanâ <i>Derviš i smrt</i> i <i>Tvrđave</i>	87
1. 7. Monografske studije o romanima <i>Dervišu i smrti</i> i <i>Tvrđavi</i>	117
1. 8. Kritička recepcija romana <i>Ostrvo</i> Meše Selimovića.....	137
1. 9. Interkulturalna (o)pozicija (opusa) Meše Selimovića.....	144
2. PRIPOVIJEDANJE	151
2. 1. Pripovjedač	151
2. 1. 2. Pripovjedni identitet.....	178
2. 2. Jezik – Simbolički prostor <i>Drugosti</i>	197
2. 2. 1. Realno krivnje ili krivnja kao odgovor Realnog...	216
2. 3. Pripovijedanje kao čin – performativnost pripovijedanja.....	241
3. SJEĆANJE	265
3. 1. Autobiografija?	265
3. 2. Melankolija i narcizam u pripovijedanju sjećanja	290

3. 3. Zazorno i nagon smrti u sjećanju	317
3. 4. Trauma – nijema prijetnja sjećanju.....	335
4. Zaključak.....	351
5. Literatura	361
5.1. Izvori.....	361
5.2. Teorijska literatura	361
5.3. Kriička literatura	370

Predgovor

Ova studija neznatno je promijenjeni tekst doktorske disertacije obranjene na Filozofskome fakultetu u Zagrebu na početku studenoga 2011. godine. U njoj su rezultati istraživanja provedenih u sklopu poslijediplomskoga studija književnosti, izvedbenih umjetnosti, filma i kulture te je pokušaj da se ponudi novo čitanje književnog opusa Meše Selimovića (1910-1982), južnoslavenskog interkulturnog pisca u čijem su književnom opusu romani *Tišine*, *Magla i mjesečina*, *Derviš i smrt*, *Tvrđava* i *Ostrvo*, rane pripovijetke te po mnogo čemu zanimljiva autobiografska knjiga *Sjećanja* objavljena 1975. godine. Premda je Selimovićev književni opus prilično neujednačen (u njemu dominiraju njegovi veliki romani *Derviš i smrt* te *Tvrđava*) i na razini pripovjednih postupaka, ali još i više, na razini umjetničke kvalitete samih tekstova, koncepti sjećanja i pripovijedanja u svim su se tekstovima pokazivali ključnima u pripovjednoj konstrukciji priče.

Stoga se i analiza Selimovićeva opusa oslanjala ponajprije na to da se u njemu mogu prepoznati slične pripovjedne preokupacije koje su u različitim romanima organizirane na različite načine, ali u podlozi su imale sličnu ili istu problemsku nit. Književni sam opus promatrao u cjelini pokušavajući artikulirati te središnje probleme Selimovićeve priče i pripovijedanja, a to su redovito bili odnosi povezani s pripovjednim posredovanjem proživljenoga iskustva u kojima sjećanje, zaborav i trauma imaju važnu ulogu u priči koja postaje zapis, svjedočenje, roman, zamaskirana autobiografija. Želja mi je bila na neka Selimovićeva temeljna pitanja (osobna, fi-

lozofska, poetska, društveno-politička), inherentna njegovu fikcionalnom (i autobiografskom) tekstu, ponuditi moguće odgovore propitujući teorijske konzekvencije promišljanja koje su podlogu imale u književnom tekstu. Budući da su to nerijetko bila univerzalna pitanja kojima je Selimovićev pripovjedač davao svoj glas u pripovjednom kontekstu priče, potraga me za odgovorima, baš kao i Selimovićeve pripovjedače (a na kraju i samoga autora), vodila izvan okvira književne priče te sam moguće odgovore (a počesto i nova pitanja) pronalazio u teorijskom laboratoriju različitih disciplina – od naratologije preko teorijske psihoanalize, teorije autobiografije, teorije govornoga čina pa sve do teorije traume.

Svoju sam analitičku poziciju pokušao ovjeriti, među ostalim, i pomnim kritičkim iščitavanjem recepcije djela Meše Selimovića: plodovi su toga rada u prvom dijelu ove studije. To poglavlje završava tematiziranjem Selimovićeve interkulturalne pozicije unutar priče, ali i u njegovu opusu koji vidim u kontekstu južnoslavenske međuknjiževne zajednice.

U drugom dijelu, posvećenu pripovijedanju, najprije se u naratološkom ključu analizira pripovjedač, pripovjedna pozicija, odnosno gledište s kojega je priča posredovana, a potom se analizira problem (pripovjednog) identiteta. Identitet i problemi subjektivacije, zatim jezik i odnos subjekta prema Simboličkom prostoru Drugosti u lakanovskom čitanju te, konačno, krivnja koja se stalno pojavljuje kada je posrijedi odnos Selimovićevih pripovjedača prema sjećanjem posredovanoj prošlosti usmjereni su studiju prema psihoanalitičkim teorijskim pretpostavkama. Drugi dio završava analizom performativnoga i konstativnoga govora koji se prepoznaje kod glavnih likova Selimovićevih najvažnijih romana. Oslanjajući se na teorije govornih činova, u tom poglavlju nudim nove mogućnosti tumačenja Selimovićevih klasika.

Treći dio, naslovljen *Sjećanje*, započinje poglavljem o autobiografiji te se analizira odnos koncepta sjećanja, ponajprije se oslanjajući na Selimovićevu memoarsku knjigu *Sjećanja*, i to na autobiografiju kao žanr, ali i na mogućnosti čitanja pripovjednog teksta. Regresivni mehanizmi okretanja prema prošlosti, tako česti kod pripovjednih protagonista Selimovićevih romana, analizirani su u poglavlju o melankoliji, a analiza nagona smrti u frejdovskoj analizi i stalni motiv izgubljenog brata u Selimovićevim romanima bili su podloga za propitivanje zazornoga. Neprestana opčinjenost prošlim, i to u kontekstu obnavljanja i prerađivanja prošloga bolnoga iskustva, čemu se Selimović uporno vraća (ponajprije u knjizi *Sjećanja*), a njegovi pripovjedači taj odnos prema prošlom „nasljeđuju“ u romanima, otvara pitanje traume i njezine uloge u pozadini pripovjednog postupka. Studiju završavam analizom traume kao nijeme, neizgovorive prijetnje sjećanju, prijetnje koja je ponajprije usmjerena prema subjektu, ali ga na negativan način nanovo uspostavlja navodeći ga na kružna pripovjedna propitivanja vlastite pozicije.

Ova knjiga ne bi ugledala svjetlo dana da nije bilo ustrajnog, brižnog i ohrabrujućeg nastojanja urednice Danijele Lugarić da se rukopis doktorata objavi. Premda su se moji interesi i životne okolnosti u posljednje vrijeme radikalno promijenili, sretan sam i zahvalan što su Danijelina motivacija i strpljivost te povjerenje s kojim je pristupila ostvarenju ovog projekta pridonijeli završetku posla.

U pisanju su važne bile sve sugestije i komentari profesorica Andree Zlatar i Morane Čale koje su u ranoj fazi nastanka teksta pročitale i komentirale dio rada. Posebno sam zahvalan prof. Vladimiru Bitiju iz čijih smo predavanja svi koji smo ga godinama slušali stekli suvremene uvide u pitanja o razgranatu polju proučavanja književnosti i kulture, koje smo poslije toga počeli iščitavati na posve

drukčiji način. Zahvaljujem Tomislavu Brleku na čitanju i komentiranju cjelovitoga teksta na obrani doktorskog rada, hvala također na prijateljskim razgovorima nakon kojih bih uvijek imao poneku ideju više.

Posebno sam obogaćen sada već višegodišnjim prijateljstvom s prof. Aleksandrom Jerkovom čija me velikodušnost i nesebična pomoć tijekom posjetâ Beogradu uvijek ostavljala duboko dirnutim. Hvala mu što je pročitao rad i bio u komisiji obrane doktorata. Iskreno i prijateljski zahvaljujem i prof. Draganu Boškoviću zbog nezaboravnih simpozija i druženja u Kragujevcu u kojem sam se selimovićevskim temama bavio psihoanalitički. Hvala Stanislavi Barać, Sanjini Kodriću i prof. Gojku Tešiću na velikodušnoj pomoći u pribavljanju literature.

Tijekom nekoliko posljednjih godina (od 2008. do 2015.) o Selimovićevu književnom djelu govorio sam pred stranim studentima, što je na određen način utjecalo na konačan izgled ovoga rada. Hvala prof. Branku Tošoviću (Graz), prof. Robertu Hodelu (Hamburg), prof. Mirandi Jakiši (Berlin-Humboldt), prof. Andrei Meyer-Fraatz (Jena), prof. Gordani V. Crnković (UW-Seattle) i Milici Sabo (Jena) što su mi omogućili da stranim studentima predstavim svoju temu doktorata.

Hvala Zrinki Blažević na strpljenju i prijateljskim sugestijama na početku moga znanstvenog „zamuckivanja“. Posebno sam zahvalan i blagoslovljen što sam tijekom cijeloga studija, a onda i desetogodišnjega asistentskog staža na Odsjeku za južnoslavenske jezike i književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu sve svoje uspone i padove dijelio s Ivanom Latković. Hvala ti, Ivana, na dugogodišnjem prijateljstvu i podršci onda kada je ona bila najpotrebnija! Hvala Andrei Milanko što je uvijek bila blizu i što je sa mnom proživljavala svaku dionicu smišljanja i pisanja doktorata zainteresirano dijeleći teorijske preokupacije koje su nam u većoj ili manjoj mjeri bile zajedničke.

S Anom Tomljenović jedno smo vrijeme bili prozvani „zagrebačkom psihoanalitičkom falangom“ (Jerkov) što nam je, unatoč ironiji (ili baš zbog nje), godilo uhu i prilično nas zabavljalo. Zahvalnost osjećam i prema svim studenticama i studentima svih onih godina i godišta kojima sam održavao seminare na kojima smo zajedno obrađivali romane Meše Selimovića. Njihova me neposredna iskrenost i zainteresiranost pozivala na poniznu interpretativnu budnost da se sa svakim novim čitanjem Meše Selimovića otvorimo mogućnosti novih tumačenja.

Budući da sam u rujnu 2015. napustio Filozofski fakultet kako bih pristupio franjevačkom redu, zahvalan sam provincijalu Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda fra Iliji Vrdoljaku, vjernom čitatelju Selimovićeve romana, na brojnim razgovorima i poticajima da okončam objavljivanje doktorata. Hvala i magistru fra Tomislavu Faletaru što je u novicijatu imao razumijevanja za dovršavanje moga teksta.

Osobito sam zahvalan svom profesoru i mentoru, prof. Zvonku Kovaču, na njegovoj nesebičnoj i iskrenoj brizi za moj osobni i znanstveni napredak. Predan i požrtvovan, uvijek je bivao više od profesora i mentora dajući mi toliko puta drugu, mnogo važniju poduku od često prevrtljive i prolazne teorijsko-znanstvene – poduku trajnog (interkulturnog) prijateljstva. U nadi da će u tom duhu nastaviti prihvaćati slobodu odabira mojih teorijskih i životnih smjernica, posvećujem mu ovu knjigu.

Trsat/Rijeka,
na blagdan Bezgrešnog Začeca Bl. Djevice Marije,
8. prosinca 2016.

Autor